

بالا: راست. نقش ترکیبی مشکات و
گره حلقه اتصال در کتیبه ۲، مأخذ:
نگارندگان، بالا: راست. نقش مشکات
در محراب سنگی مسجد میمه (قرن
پنجم هجری)، مأخذ: urf: ۸. پایین:
راست. گره حلقه اتصال ستون محراب
مسجد جامع هفتشویه (ایلخانی)،
مأخذ: نقیب اصفهانی و همکاران،
۱۱، ۱۳۹۷. پایین: چپ. نقش گره حلقه
اتصال و گل لوتوس در گچ‌بری‌های
مسجد سیمره، دوره ساسانی، مأخذ:
مبینی و همکاران، ۶۷، ۱۳۹۷.

بازشناسی ریشه‌های تزئینات گچ‌بری خانه‌های چهار صنفه روستای دوسیران (استان فارس)*

نادیا عاشیری ** بهزاد وثیق ***

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۶/۹

صفحه ۱۵۷ تا ۱۷۱

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

معماری خانه‌های روستاهای ایران حاوی انگاره‌هایی است که به ریشه‌های تاریخی آن‌ها اشاره دارد. یکی از این انگاره‌ها، تزئینات داخلی آن‌هاست. در این تحقیق پس از معرفی خانه‌های چهار صنفه با قدمت دوره ایلخانی در روستای تاریخی و هدف گردشگری دوسیران، از توابع شهرستان کوه‌چنار در استان فارس، به مطالعه تزئینات گچ‌بری آن‌ها پرداخته می‌شود. نگارندگان بر این عقیده‌اند که تزئینات خانه‌های تاریخی دوسیران، علی‌رغم قرارگیری در منطقه‌ای روستایی که کمتر مورد توجه بوده؛ ویژگی‌های بارز گچ‌بری ابنیه‌های فاخر ایلخانی و برخی خصوصیات قابل ملاحظه گچ‌بری اواخر ساسانی و اوایل دوران اسلامی را داراست و سیر تاریخی هنر گچ‌بری کشور را به طور قوی نشان می‌دهد. لذا نگارندگان با هدف ریشه‌شناسی این تزئینات و گرایش‌های زمینه‌ساز ساخت آن‌ها، به مطالعه و بررسی کالبد و موتیف‌های تزئینات نام‌برده و پیشینه به‌کارگیری این موتیف‌ها در تاریخ گچ‌بری کشور پرداخته‌اند. **سوال‌های** تحقیق عبارتند از: ۱- الگو و سازماندهی هندسی کتیبه‌های چهار صنفه‌های دوسیران به چه شکلی است؟ ۲- تزئینات گچ‌بری چهار صنفه‌های روستای دوسیران ریشه در چه دورانی دارد؟ **روش تحقیق** تفسیری-تاریخی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات از طریق پیمایش میدانی و اسناد کتابخانه‌ای به دست آمده است. ابزار تحقیق نیز استنتاج منطقی و مقایسه تطبیقی است. **نتایج** نشان داد کتیبه‌های مورد مطالعه به سه گونه مستطیل ساده سطر بندی شده، مستطیل عمودی دارای طاق‌نما و مربع‌های انتظام‌یافته براساس قطرهایشان، تقسیم می‌شوند. این کتیبه‌ها موتیف‌های مشابه گچ‌بری اواخر دوران ساسانی تا اوایل دوره اسلامی و ویژگی‌های شاخص گچ‌بری ایلخانی نظیر: کاربرد شکل طبیعی گیاهان، نقوش پالم‌ت و انار، تکنیک لانه‌زنبوری، گره هندسی به عنوان تزئین، مقرنس گچی، خط ثلث، نقش روزت و شاه‌عباسی و... را دارند و در آن واحد تداوم و تفاوت‌های هنری دوران مختلف بازه زمانی نام‌برده را به خوبی نشان می‌دهند.

کلیدواژه‌ها

تزئینات، گچ‌بری ایلخانی، دوسیران، خانه‌های چهار صنفه، فارس، معماری اسلامی.

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نویسنده اول با عنوان «طراحی مرکز گردشگری بیشاپور با تأکید بر معماری بومی منطقه کوه‌مهره پشت‌کوه (کوه‌مهره نوادان)»، به راهنمایی نویسنده دوم در دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول می‌باشد.
** کارشناس ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، شهر دزفول، ایران.

Email: nadia.ashayeri@jsu.ac.ir

*** عضو هیئت علمی گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه صنعتی جندی شاپور دزفول، شهر دزفول، ایران (نویسنده مسئول).
E-mail: vasiq@jsu.ac.ir

مقدمه

اسناد کتابخانه ای انجام شده است. ابزار تحقیق نیز استنتاج منطقی و مقایسه است. جامعه آماری عمارتهای تاریخی روستایی دوسیران می باشد.

از میان هفت عمارت تاریخی روستای دوسیران، دو عمارت غلامحسین نادری و کهپار دشتی، دارای تزئینات گچ‌بری هستند و تزئینات آن‌ها که شامل پنج نوع کتیبه است که این کتیبه‌ها در پژوهش حاضر مورد بحث قرار گرفته‌اند. با بررسی تزئینات دو چهارصفه نام‌برده، مشخص شد که از کتیبه ۱، ۶۴ عدد در عمارت غلامحسین نادری و ۷۲ عدد در عمارت کهپار دشتی؛ از کتیبه ۲، ۱۸۶ عدد در عمارت غلامحسین نادری و ۱۱۲ عدد در عمارت کهپار دشتی؛ و از کتیبه ۳، ۴ و کتیبه ۴ و کتیبه ۵، ۲۴ و یک عدد در چهارصفه غلامحسین نادری قرار گرفته است. با توجه به فرسایش و تخریب شدن تعداد قابل توجهی از کتیبه‌های این ابنیه، نگارندگان تلاش کردند از هر کدام از انواع این کتیبه‌ها، تمامی مواردی که سالم‌تر و قابل بررسی بودند را ارزیابی کنند تا به طرح خطی کامل و دقیقی از انواع کتیبه‌های داخلی این عمارت‌ها دست یابند.

پس از بررسی اولیه ابنیه موردنظر و تزئیناتشان و مستندنگاری اطلاعات به دست آمده و تهیه طرح خطی کتیبه‌ها، نگارندگان ابتدا به معرفی کلی کتیبه‌های مذکور و انتظام شکلی آن‌ها شامل: هندسه کتیبه‌ها، بخش‌های مختلف آن‌ها و ترتیب قرارگیری و نحوه سازماندهی این بخش‌ها در کنار یکدیگر و سپس به بررسی محتوا و نگاره‌های هر کدام از این بخش‌ها، جهت ریشه‌ابی نقوش کتیبه‌های نام‌برده، پرداختند. در نهایت نیز به منظور ریشه‌ابی و بازشناسی بهتر نگاره‌های این تزئینات، مقایسه تطبیقی میان این نقوش با نمونه‌های شاخص و مشابه در تزئینات گچ‌بری کشور انجام دادند.

روش تطبیق و چارچوب ارجاع در تحقیق حاضر، مبتنی بر سنجش هندسی-محتوایی کتیبه‌های دوسیران و نقوش آن‌ها با سایر نمونه‌های مشابه در بازه تاریخی ساسانی تا ایلخانی است. زمینه‌های تطبیق در این پژوهش، شباهت و تداوم امر هنری در تاریخ هنر اسلامی است؛ به گونه‌ای که کتیبه‌های دوسیران از منظر نگاره‌ها، پیوستگی قوی با سیر هنری مسلط در هنر ایران دارد. شیوه تجزیه و تحلیل کیفی و کمی است.

پیشینه تحقیق

از میان پژوهش‌های صورت گرفته درباره تزئینات تزئینات در دوره‌های تاریخ معماری ایران؛ موسوی حاجی و دیگران (۱۳۹۸)، در مجله جامعه‌شناسی تاریخی، دوره ۱۱، شماره ۲، در مقاله «پژوهشی بر شاخص‌ترین نقوش نمادین گیاهی در گچ‌بری‌های دوره ساسانی»، نماد شناسی و بررسی مفاهیم نقوش گیاهی در تزئینات

تزئینات می‌تواند نشان‌دهنده ابعاد فرهنگی و تاریخی یک جامعه باشد. از این رو بررسی آن می‌تواند به بازشناسی تاریخچه و ابعاد سازنده یک محیط کمک نماید. در این میان عمده تحقیقات معطوف به معماری شهری و بناهای تاریخی است و کمتر به معماری خانه‌های روستایی پرداخته شده است. شایان ذکر است تزئینات در خانه‌های روستایی به علت عدم پیوستاری فرهنگی عمده روستاها به فرهنگ مسلط در هر دوره، از ویژگی‌های تزئینی خاص خود بهره برده‌اند و هر کدام به زبان و بیانی ویژه دست یافته‌اند. با توجه به این مطلب، محققین به معرفی روستای تاریخی دوسیران از توابع شهرستان کوه‌چنار واقع در استان فارس، پرداخته‌اند. تزئینات در خانه‌های موسوم به چهارصفه در این روستا، به گونه‌ای ویژه دارای نگاره‌ها، نحوه قرارگیری و انتظامی است که وجه‌ای ارزشمند به آن می‌دهد. چنین گمان می‌رود که گچ‌بری‌های چهارصفه‌های روستای دوسیران در عین قرارگیری این ابنیه در منطقه‌ای روستایی دور از دسترس که کم‌تر مورد توجه بوده، با گچ‌بری‌های ابنیه شاخص و مهم کشور در دوره ایلخانی، هم‌راستایی و مشابهت زیادی داشته باشند. به علاوه نشانه‌هایی از رویه هنر گچ‌بری اواخر ساسانی و اوایل دوره اسلامی، که به مرور زمان در دوره‌های بعدی کم‌رنگ شده بود نیز به طور بارز در این کتیبه‌ها دیده می‌شود. هدف از این تحقیق بازشناسی و ریشه‌ابی تزئینات چهارصفه‌های دوسیران به عنوان یک میراث تاریخی روستایی و ملی است. جهت سنجش فرضیه تحقیق، پس از برداشت میدانی نقوش و نگاره‌های چهارصفه‌های روستای دوسیران در مقیاس یکسان با نمونه شاهد، تصاویر ترسیم شده و سپس با مقایسه تطبیقی این نگاره‌ها با نمونه‌های شاخص موجود در بازه تاریخی موردنظر، به این سوالات پاسخ داده می‌شود که؛ الگو و سازماندهی هندسی کتیبه‌های چهارصفه‌های دوسیران به چه شکلی است؟ و تزئینات گچ‌بری چهارصفه‌های روستای دوسیران ریشه در چه دورانی دارد؟ ضرورت انجام این تحقیق در آن است که در حال حاضر بخش زیادی از بنا و بالتبع تزئینات و سایر دستاوردهای معماری این چهارصفه‌ها، در معرض تخریب است. لذا لازم است نگاره‌های این ابنیه، که از آثار ملی کشور هستند و بیانگر هنر، فرهنگ و تاریخ ملی- منطقه‌ای می‌باشند؛ ثبت شده و برای مطالعه آیندگان باقی بماند.

روش تحقیق

این پژوهش با روش تفسیری - تاریخی است. شیوه جمع آوری اطلاعات از روش پیمایش میدانی و بررسی

معماری اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۰، ضمن معرفی انواع آرایه‌های هندسی به کار رفته در نمونه‌های شاخص محراب‌های گچ‌بری عصر ایلخانی، به ارزیابی تنوع، تداوم و تکرار هریک از گره‌های مذکور و نحوه کاربرد آن‌ها در بخش‌های مختلف محراب پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که تزئینات گچ‌بری این دوره شامل نگاره‌های خطی، گیاهی و هندسی است و از منظر روش کار دارای ابداعاتی مانند بهره‌گیری از رنگ و عمق‌بخشی به احجام گچی است. شکفته (۱۳۹۱)، در مقاله «ویژگی‌های بصری شاخص تزئینات گچ‌بری معماری عصر ایلخانی» در مجله مطالعات معماری ایران، سال اول، شماره ۲، به مطالعه تطبیقی نمونه‌های شاخص گچ‌بری دوره ایلخانی، و شناسایی عناصر و شاخصه‌های گچ‌بری این دوره، پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد گچ‌بری ایلخانی دارای پانزده ویژگی بصری شاخص است که برخی از آن‌ها نظیر کاربرد کتیبه‌های معقلی و بنایی، کتیبه مادر و فرزند، ستون با پیچ‌های تزئینی، طاق‌نماهای سه‌گوش و محراب‌های مقرنس برای نخستین بار در گچ‌بری‌های ایران دیده می‌شوند. شکفته و صالحی کاخکی (۱۳۹۳)،

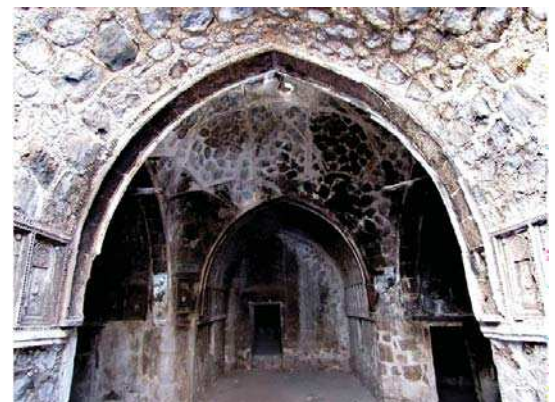

تصویر ۱. نقشه و تصویر روستای دوسیران و موقعیت چهار صه‌های آن، مأخذ: نگارندگان.

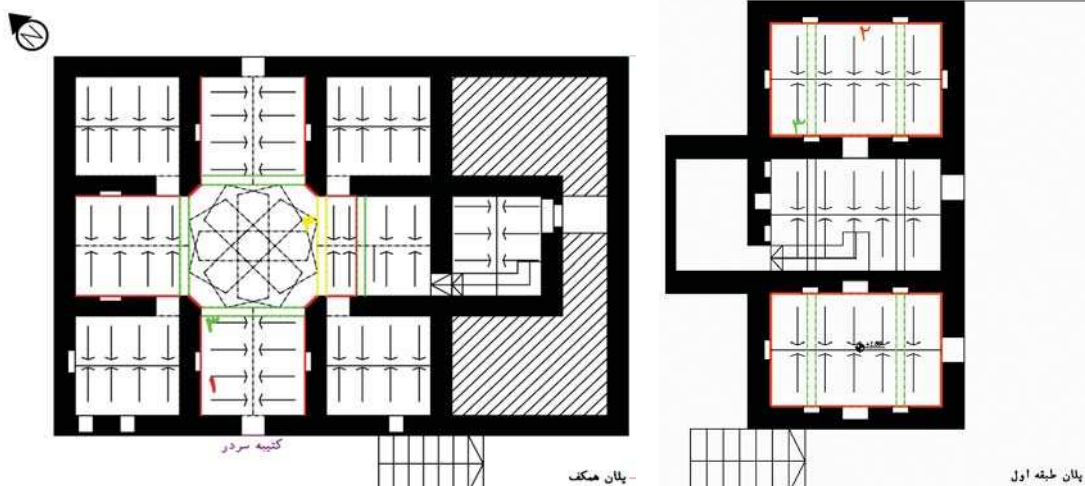
گچی دوره ساسانی را مورد مطالعه قرار داده‌اند. نتایج تحقیق ایشان نشان می‌دهد هر کدام از این نقوش از نظر معنا و مفهوم در جای خود، به منزله نشانه‌های خاص تلقی شده و دربرگیرنده عنصر مفهومی خاصی بوده‌اند. صالحی کاخکی و تقوی‌نژاد (۱۳۹۵)، در مقاله خود با عنوان «پژوهشی بر آرایه‌های هندسی محراب‌های گچ‌بری دوره ایلخانی در ایران» در مجله پژوهش‌های

تصویر ۲. بالا. نمای اصلی چهارصه غلامحسین نادری، پایین. چهارصه کهیار دشتی، مأخذ: همان: ۱۳۹۸.

تصویر ۳. بالا. قرارگیری کتیبه‌های شماره ۱ در کنار هم، مأخذ: همان: ۱۳۹۹. پایین. نحوه استقرار کتیبه‌ها در فضای داخلی همکف عمارت غلامحسین نادری، مأخذ: url:۱.

تصویر ۴، بالا. محل استقرار کتیبه‌ها روی پلان همکف چهارصفه غلامحسین نادری، مأخذ: نگارندگان. پایین. محل استقرار کتیبه‌ها روی پلان طبقه اول عمارت نام‌برده، مأخذ: همان.

در مقاله « شیوه‌های اجرایی و سیر تحولات تزئینات گچی معماری ایران در قرون هفتم تا نهم هجری» در مجله نگره، دوره ۹، شماره ۳۰، پس از بررسی پیشینه گچ‌بری در ایران، به مطالعه نمونه‌های موردی و بررسی تکنیک اجرای آن پرداخته و در نهایت شیوه‌های تزئینی گچی این دوران را در یازده نوع، دسته‌بندی کرده‌است. حقیق‌نژاد و دیگران (۱۳۹۷)، در مقاله « شناسایی کارکردهای معناگرایانه تزئینات گچ‌بری چله‌خانه خانقاه بایزید بسطامی» در مجله نگره، دوره ۱۳، شماره ۴۷، به بررسی جزئیات نقوش تزئینات چله‌خانه خانقاه بایزید بسطامی و معنای نمادین آن‌ها پرداخته‌اند. در رابطه با تزئینات ابنیه روستایی نیز، پژوهشگرانی نظیر کریمیان و احمدی (۱۳۹۶)، در مقاله خود با عنوان « گونه‌شناسی

تزئینات منازل روستایی اصفهان در عصر قاجار» در مجله نگره، دوره ۱۲، شماره ۴۱، براساس جنس مصالح و تکنیک کار، تزئینات را در نمونه‌های مورد مطالعه، دسته‌بندی کرده و فراوانی هر یک را محاسبه نموده‌اند. کیانی نیز با انتشار کتاب « تاریخ هنر معماری ایران در دوره اسلامی» در سال ۱۳۷۷ در انتشارات سمت، با بررسی معماری دوره ایلخانی، مهمترین تزئینات این دوره را گچ‌بری و آجرکاری دانسته و بر این باور است که گچ‌بری این دوره، بر دوره‌های متقدم و متأخر، برتری کامل داشته‌است. با وجود تحقیقات گسترده صورت گرفته درباره تزئینات گچ‌بری دوره‌های مختلف تاریخ کشور؛ خصوصاً دوره ایلخانی، همان‌طور که در مقدمه نیز اشاره شد، علی‌رغم این‌که عشایری و وثیق

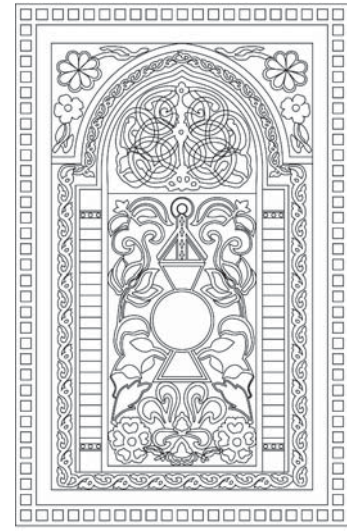
تصویر ۶. کتیبه ۱ در عمارت کهپاردشتی، مأخذ: اسناد میراث فرهنگی شهرستان کازرون، ۱۳۸۶.

تصویر ۵. کتیبه سردر چهارصفه غلامحسین نادری، مأخذ: همان، ۱۳۹۸.

تصویر ۸. کتیبه ۲، مأخذ: همان، ۱۳۹۸.

تصویر ۷. طرح خطی کتیبه ۱، مأخذ: نگارندگان.

علی‌رغم این‌که معماری خاص و مصالح این ابنیه، یادآور چهارطاقی‌ها و آتشکده‌های دوره ساسانی و تزئینات فاخر و موتیف‌ها و محتوای به کار رفته در کتیبه‌های آن‌ها، مشابه تزئینات ابنیه مذهبی دوران اسلامی است؛ اما در روایات محلی و اسناد ثبتی میراث فرهنگی شهرستان کازرون، این ابنیه به عنوان واحدهای مسکونی دوره ایلخانی معرفی و ثبت شده‌اند؛ که وجود محل و آثار اجاق در این ابنیه نیز دلیلی بر صحت آن است. بر اساس روایات شفاهی نقل‌شده توسط نوادگان مالک ابنیه و سال‌خوردگان روستا، این هفت عمارت که معروف به چهارصفه‌های هفت برادر هستند، توسط هفت برادر ساخته شده‌اند؛ که شاهزادگانی مهاجر از سرزمین شام بوده و هنگام ورود به منطقه کنونی روستا، به علت خدمت به حاکم وقت منطقه، روابط دوستانه‌ای با وی پیدا کرده و لقب "دوست ایران" به آن‌ها اختصاص یافته؛ که دلیل نام‌گذاری روستا نیز همین مسئله می‌باشد. اکنون نیز نوادگان آن‌ها طایفه "شحنه"، به معنی "بزرگان" در گویش محلی منطقه مذکور و مترادف با باسقاق به معنی "حاکم، امیر، نایب پادشاه و خان"، در لغت‌نامه دهخدا (دهخدا، ۱۳۹۰: ۳۳۵ و ۱۲۸۶)، نام گرفته‌اند. از آن‌جا که وجود تزئینات گجبری شاخص در ابنیه مسکونی، در روستا و به طور کلی مناطق اطراف آن معمول نبوده، احتمال می‌رود معماری شاخص این ابنیه به علت جایگاه اجتماعی و ثروتمندی مالکان آن‌ها بوده‌باشد.

معرفی تزئینات چهارصفه غلامحسین نادری

این چهارصفه، بنایی دوطبقه در جنوب روستا است که دارای تزئیناتی شامل کتیبه سردر ورودی و چهار کتیبه

(۱۳۹۹)، در مجله مسکن و محیط روستا، دوره ۳۹، شماره ۱۶۹، به «گونه‌شناسی چهارصفه‌های تاریخی روستای دوسیران» پرداخته‌اند؛ تاکنون پژوهشی در رابطه با تزئینات گجبری این ابنیه، صورت نگرفته و این میراث ملی، بدون آن‌که شناخته و مطالعه شوند؛ در حال تخریب هستند و لذا تحقیق حاضر دارای جنبه‌های جدید و نوآورانه بودن است.

معرفی روستای دوسیران

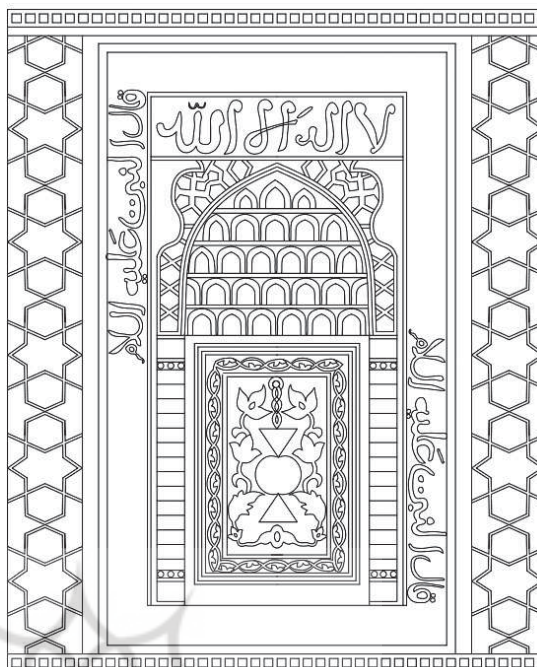
دوسیران، روستای هدف گردشگری در شهرستان کوهچنار، در مسیر جاده شیراز به قائمیه، در ۲۲ کیلومتری شهر قائمیه، در یک منطقه کوهستانی واقع است. این روستا دارای ۱۱ اثر ثبت ملی شامل ۷ عمارت چهارصفه، ۳ قبرستان تاریخی و ۱ آب انبار مربوط به دوره‌های ساسانی، ایلخانی، صفوی و قاجار است (تصویر ۱). علی‌رغم اشاره برخی منابع به نسب روستا به قدمت ساسانی، اطلاعات دقیقی از تاریخچه شکل‌گیری روستا در دست نمی‌باشد، با این حال می‌توان وجود تهرنگی از کاخ و معابد ساسانی را از حیث شکل و مصالح مشاهده نمود (عشایری و وثیق، ۱۳۹۹، ۶۴ - ۶۳).

معرفی چهارصفه‌های روستای دوسیران

از میان هفت چهارصفه تاریخی روستای دوسیران، در چهارصفه‌های غلامحسین نادری (تصویر ۲، بالا) و کهپار دشتی (تصویر ۲، پایین)، تزئینات گجبری شاخصی دیده می‌شود؛ که تنوع آن‌ها در چهارصفه غلامحسین نادری بیشتر است.

تصویر ۱۰. نحوه استقرار کتیبه ۳ روی تویزه، مأخذ: همان: ۱۳۹۸.

تصویر ۹. طرح خطی کتیبه ۲، مأخذ: همان.

حاضر بخش قابل توجهی از این بنا و کتیبه‌های آن از بین رفته‌است و ورودی آن نیز به علت ساخت ابنیه در اطراف آن در دوران بعدی، مسدود شده‌است.

معرفی و بررسی کالبدی کتیبه‌ها

کتیبه سر در ورودی: این کتیبه مستطیلی سطر بندی شده، به دو زبان عربی و فارسی و به خط ثلث نوشته شده‌است. قسمتی از متن خط اول، "لا اله الا الله محمد الرسول الله ... علی حسن حسین" است. در ادامه آن، ابیات "سرای دام همایست نیک‌بختان را، بود که در همه عمرت یکی به دام آید، من این مقام نه از بهر آن بنا کردم، که پنج روز بقا اعتماد را شاید، بلی به نیت آن تا چو رخت بر بندم، به جای من دگری همچنین بیاساید"، از سعدی به زبان فارسی نوشته شده و در نهایت نیز عبارتی عربی نوشته شده، که قابل تشخیص نیست (تصویر ۵).

کتیبه ۱: کالبد کلی این کتیبه به صورت مستطیل کشیده است و از سه بخش که توسط یک قاب ساده در بر گرفته شده، تشکیل شده‌است. به این صورت که ابتدا قاب مستطیلی ساخته شده‌است. سپس با اندکی فرو رفتگی، بخش اول کتیبه که خود نیز مستطیلی است،

در فضاهای داخلی بنا می‌باشد. کتیبه ۱ روی سطح جداره صفه‌ها و در محل شروع اجرای طاق گهواره‌ای سقف، با ارتفاع ۱،۴ متر از کف صفه‌ها و در گوشه‌های پخش شده میانخانه در همکف (تصویر ۳، بالا) و کتیبه ۲ در محل شروع اجرای طاق گهواره‌ای سقف با ارتفاع ۱،۱ متر از کف اتاق در طبقه اول، اجرا و تکرار شده‌اند. این کتیبه‌ها، توسط یک قاب مستطیلی با طرح لانه زنبوری دربر گرفته شده‌اند. کتیبه‌های قرار گرفته در قاب، در صفه‌های همکف با طرح لانه زنبوری و در اتاق‌های طبقه اول، با گره هندسی از هم تفکیک شده‌اند. کتیبه ۳ در طبقات همکف و اول و کتیبه ۴ در همکف، روی تویزه‌ها اجرا و تکرار شده‌اند (تصویر ۳، پایین).

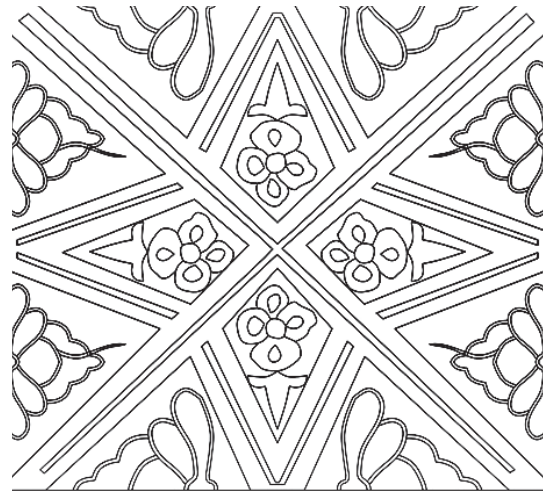
در تصویر ۴، محل‌های قرارگیری هر کدام از کتیبه‌ها با شماره و رنگ مجزا، روی پلان چهارصفه مربوطه مشخص شده‌است.

معرفی تزئینات چهارصفه کهیار دشتی

این چهارصفه در همسایگی چهارصفه غلامحسین نادری قرار دارد و یک طبقه است. کتیبه‌های آن و محل قرارگیری آن، مشابه کتیبه شماره ۱ و کتیبه شماره ۲ در چهارصفه غلامحسین نادری می‌باشد. در حال

تصویر ۱۲. نحوه استقرار کتیبه ۴ روی تویزه، مأخذ: همان، ۱۳۹۹

تصویر ۱۱. طرح خطی کتیبه ۳، مأخذ: همان

انتزاعی و انتزاعی می‌باشد. موتیف‌های لبه‌های فوقانی و تحتانی این کتیبه‌ها با تکرار و قرارگیری این کتیبه‌ها در کنار یکدیگر، کامل می‌شوند (تصویر ۱۰ و ۱۱).
کتیبه ۴: محتوای این کتیبه مربع شکل، شامل گره هندسی هشت پا بزی و نقوش اسلیمی و گل چندبر و نقش شمسه می‌باشد؛ که گره مذکور بر قطرهای مربع اصلی کتیبه انطباق یافته و به ساختار کتیبه انتظام بخشیده است. این کتیبه‌ها نیز همچون کتیبه شماره ۳، مکمل یکدیگر هستند.

بررسی محتوایی و مطالعه تطبیقی تزئینات چهارصفه‌های دوسیران

در این بخش جهت ریشه‌ابی تزئینات مذکور، ابتدا بررسی موتیف‌ها و محتوای کتیبه‌ها و سپس به مطالعه تطبیقی این نگاره‌ها با نمونه‌های مشابه و شاخص مربوط به دوره ساسانی و دوران اسلامی، پرداخته می‌شود. لازم به ذکر است به این دلیل که موتیف‌های مشابه محتوای کتیبه‌های چهارصفه‌های روستای دوسیران، در دوران اسلامی پیشالایحانی، عمدتاً در بناهایی با کاربری عمومی و مهم نظیر محراب‌ها دیده می‌شود؛ لذا علی‌رغم تفاوت در کاربری چهارصفه‌های روستای دوسیران با محراب، نمونه‌های تطبیقی دوران اسلامی از محراب‌ها برگزیده شده‌اند. مشخص است که بررسی ادله وجود چنین تزئیناتی در این خانه‌ها، می‌تواند موضوع پژوهشی دیگر باشد.

- **کتیبه ۱:** نگاره‌های این کتیبه شامل: نقوش گیاهی اسلیمی و ختایی، گل چندبر به دو صورت واقعی و انتزاعی و گل شاه عباسی؛ اشیاء؛ شبه ستون‌های

قرار گرفته و شامل سه بخش: نقوش گیاهی واقعی در لچکی‌های طاق‌نما، کادر حاشیه از نقوش اسلیمی و بخش نهایی که دارای دو شبه ستون و طاقی سوار بر آن‌ها است، می‌شود. پس از آن بخش میانی کتیبه که درون طاق نما قرار گرفته و دارای نقش ترکیبی گیاهی و هندسی است، دیده می‌شود. در نهایت نیز بخش سوم که کادری مستطیلی و دربرگیرنده نقوش ختایی و اشیاء است، با فرورفتگی حدود ۱ سانتی‌متر، در میان شبه ستون‌های بخش اول کتیبه، نقش شده است. کلیت کتیبه نیز توسط یک قاب با طرح لانه زنبوری مربعی دربرگرفته شده است (تصویر ۶ و ۷).

کتیبه ۲: هندسه کلی این کتیبه نیز به صورت مستطیل کشیده و دارای چهار بخش است. ابتدا یک قاب ساده مستطیل شکل، کتیبه را در بر می‌گیرد. سپس با اندکی فرورفتگی، کتیبه‌ای از حدیث نبوی نقش شده است. پس از آن بخش دوم کتیبه قرار دارد که به ترتیب شامل: کتیبه با متن " لا اله الا الله" در بخش فوقانی، لچکی‌های طاق نما و در آخر نیز دو شبه ستون و طاق‌نمای روی آن‌ها است. بخش سوم یک مقرنس است که در قسمت میانه کتیبه و در دل طاق‌نما قرار گرفته است. در قسمت زیرین مقرنس، تصویری از یک مشکات و نقوش ختایی دیده می‌شود؛ که با حاشیه‌ای از نقوش اسلیمی در بر گرفته شده است. در نهایت کل تصویر به وسیله گره هندسی در سمت چپ و راست و طرح لانه زنبوری در بالا و پایین آن، قاب‌بندی شده است (تصویر ۸ و ۹).

کتیبه ۳: این کتیبه هندسه مربع شکل دارد و نقوش آن بر اساس قطرهای اصلی مربع، سازماندهی شده‌اند. نگاره‌های آن شامل نقوش هندسی و نقوش گیاهی نیمه

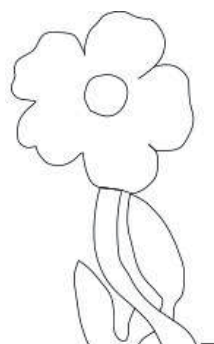

تصویر ۱۴. تزئینات لانه زنبوری در بقعه پیربکران، مأخذ: url: ۲.

تصویر ۱۳. طرح خطی کتیبه ۴، مأخذ: همان.

مقرنس و قاب حاشیه لانه زنبوری است. قاب این کتیبه در گوشه‌های پخ شده میانخانه چهارصفه غلامحسین نادری، گره هندسی شش و شمسه است، که در زیر آن یک ردیف طرح لانه زنبوری نیز اجرا شده است. تکنیک لانه زنبوری که ریشه در قرن چهارم هجری دارد، در اوایل دوره ایلخانی به وفور دیده می‌شود (شکفته، ۱۳۹۱: ۸۹) (تصویر ۱۴). در قاب‌بندی کتیبه‌های چهارصفه دوسیران، تکنیک لانه زنبوری ساده با هندسه مربع کار شده است.

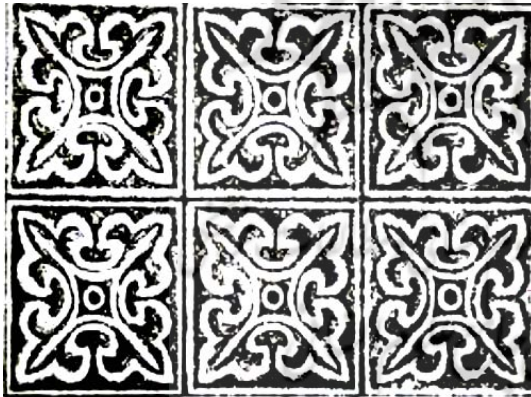
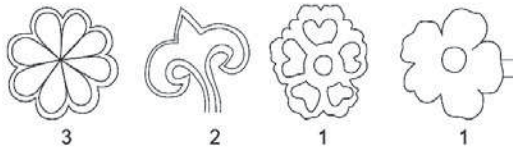
در لچکی طاق‌نمای کتیبه ۱ (تصویر ۱۵، بالا: راست)، مانند محراب مساجد اولیه اسلامی نظیر محراب مسجد جامع نائین (قرن چهارم هجری)، از نقوش گیاهی واقعی استفاده شده است. استفاده از نقوش گیاهی طبیعی، در دوره ساسانی رواج داشته است (تصویر ۱۵، بالا: چپ)، اما در قرون اولیه اسلامی نیز تحت تاثیر هنر ساسانی، نمونه‌هایی وجود داشته است (تصویر ۱۵، وسط). به علاوه نمونه‌های مشابه نقوش گیاهی در لچکی محراب‌ها نیز وجود دارد (تصویر ۱۵، پایین).

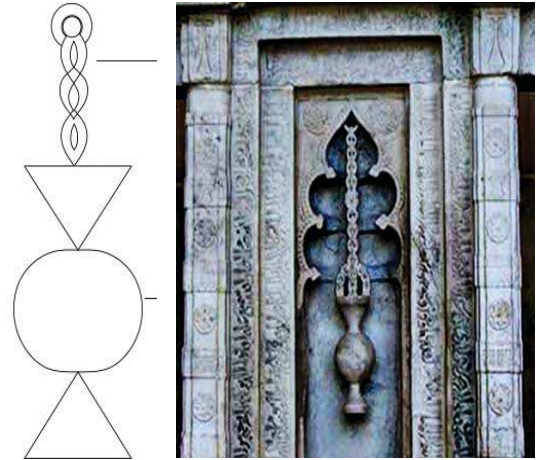
نقش اشیاء در کتیبه ۱، به صورت ترکیبی از نقش مشکات و سرمه‌دان و عناصر گیاهی دیده می‌شود (تصویر ۱۶، راست). مشکات و سرمه‌دان به ترتیب ریشه در قرون سوم و چهارم هجری دارند (تصویر ۱۶، چپ). نقوش گیاهی اطراف پایه شی، علی‌رغم این‌که طرح خطی آن مشابه شکل طبیعی برگ نیز هست، اما با توجه به برجسته‌تر بودن آن نسبت به سایر نگاره‌ها، بنظر می‌رسد نقش طبیعی غنچه گل باشد.

تصویر ۱۵، بالا: راست. نقش گل چندبر واقعی در کتیبه ۱، مأخذ: نگارندگان. بالا: چپ. نقش گل چندبر طبیعی در کاخ تیسفون، مأخذ: url: ۳ وسط. نقش گل واقعی در محراب مسجد جامع نائین، مأخذ: url: ۴. پایین. نقوش گیاهی لچکی محراب مسجد کرمانی، مأخذ: تقوی‌نژاد، ۱۳۹۶: ۲۳.

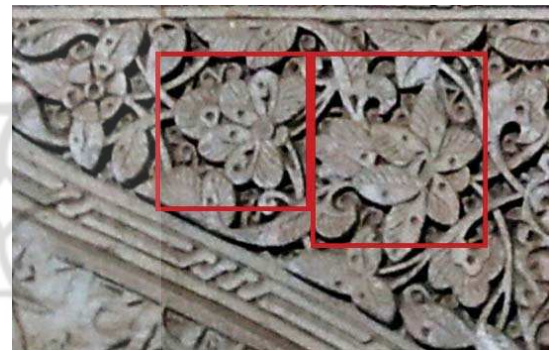
در گچ‌بری دوره ایلخانی از نقوش گل‌های روزت (چندبر) و شاه عباسی استفاده شده؛ که می‌تواند وجه تمایز آن با گچ‌بری دوره سلجوقی باشد (شکفته، ۱۳۹۱: ۹۱) (تصویر ۱۷، بالا). در کتیبه ۱، دو نمونه نقش گل شاه عباسی، نقش شده است (تصویر ۱۷، پایین).

تصویر ۱۸، بالا. نقش گل چند بر (۱) و سه برگی و نیلوفر در کتیبه ۱، مأخذ: نگارندگان. وسط: بالا. نقش گل نیلوفر و سه برگی در کاخ چال ترخان، مأخذ: میبنی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳. وسط: پایین. زمینه دیوار با نقش سه برگی در تیسفون، مأخذ: واثق عباسی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۷. پایین. نقش گل چندبر در محراب مسجد کرمانی، مأخذ: [url: 6](#).

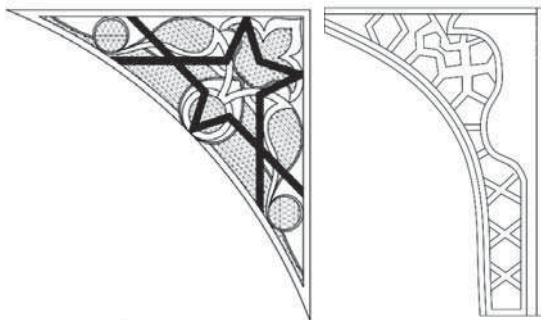
تصویر ۱۶، راست. نقش ترکیبی اشیاء کتیبه ۱، مأخذ: نگارندگان. چپ. نقش مشابه در محراب مسجد خواجه فضل الدوله لار (قرن هفتم)، مأخذ: [url: 5](#).

تصویر ۱۷، بالا. نقش گل شاه عباسی در محراب مسجد کرمانی (ایلخانی)، مأخذ: [url: 6](#). پایین. نمونه‌های گل شاه عباسی در کتیبه ۱، مأخذ: نگارندگان

نقش گل روزت به دو صورت طبیعی و انتزاعی در این کتیبه موجود است (تصویر ۱۸، بالا). نقش سه برگی نیز در ترکیب با نقوش دیگر دیده می‌شود، که در گچ‌بری دوره ساسانی و اسلامی نیز نمونه مشابه آن هست (تصویر ۱۸، وسط و پایین). به علاوه در این کتیبه، نقوشی ترکیبی از گل‌های رز و نیلوفر نیز به صورت برجسته‌تر نسبت به بقیه موتیف‌ها، در لچکی‌های کتیبه وجود دارد که ساقه و برگ آن، مشابه رز و گل برگ‌های آن مشابه نیلوفر است (تصویر ۱۸، بالا، موتیف شماره ۳).

- کتیبه ۲: این کتیبه نیز دارای نقوش گیاهی اسلیمی و ختایی، اشیاء، دو نوع مقرنس، خط، اشیاء و قاب حاشیه با طرح لانه زنبوری و گره‌های هندسی منتظم و غیر

تصویر ۲۰، راست. نقش مایه‌های لچکی کتیبه ۲، مأخذ: نگارندگان، چپ. طرح خطی لچکی محراب پیربکران، مأخذ: صالحی کاخکی و همکاران، ۱۳۹۵، ۸۳.

تصویر ۱۹، بالا. خط ثلث کتیبه ۲، مأخذ: نگارندگان، پایین. خط ثلث مسلسل محراب کرمانی، مأخذ: URL: ۶.

محراب‌های اسلامی و گچ‌بری‌های ساسانی نیز استفاده شده‌است (تصویر ۲۲، پایین).

استفاده از نقوش گره از جنس گچ به صورت ابتدایی، از قرون سوم و چهارم هجری در تزئینات معماری ایران آغاز شد؛ اما در دوره ایلخانی رواج بیشتری پیدا کرد و جزئی از تزئینات گچ‌بری این دوره شد (شکفته، ۱۳۹۱: ۱۸۹). در قاب‌بندی کتیبه‌های ۱ و ۲ چهارصفه غلامحسین نادری، از گره شش و شمسه به صورت یک ردیفه و دو ردیفه استفاده شده‌است (تصویر ۲۳، بالا: راست). این گره، در گچ‌بری محراب صومعه بایزید بسطامی (دوره ایلخانی)، نیز نقش شده‌است (تصویر ۲۳، بالا: چپ و پایین).

کتیبه‌های ۳ و ۴: الگوی تکرار شونده و تکمیل‌کننده یکدیگر بودن، در کنار هندسه مربعی این دو کتیبه، یادآور برخی از کتیبه‌های ساسانی است که نمونه آن در کاخ کیش ملاحظه می‌شود (تصویر ۲۴، راست). همچنین در کتیبه ۳، استفاده از نقش گیاهی نزدیک به طرح پالم، که در دوره ساسانی به عنوان نماد تقدس به وفور استفاده می‌شده، یادآور گچ‌بری ساسانی است. نقش نیمه انتزاعی روزت نیز در این کتیبه وجود دارد (تصویر ۲۴، چپ).

در کتیبه ۴، نقش گره هشت پا بزی طرح زده شده، که در مرکز آن طرح شمسه که در برگ‌برنده موتیف نیلوفر است، دیده می‌شود (تصویر ۲۵، بالا). طرح گره نام‌برده، در طاق سقف میانخانه عمارت مربوطه (عمارت غلامحسین نادری) نیز دیده می‌شود (تصویر ۳، پایین و ۴، بالا). همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، استفاده گسترده از گره هندسی به عنوان تزئین، از ویژگی‌های بارز گچ‌بری ایلخانی است و در گچ‌بری این دوره به طور گسترده

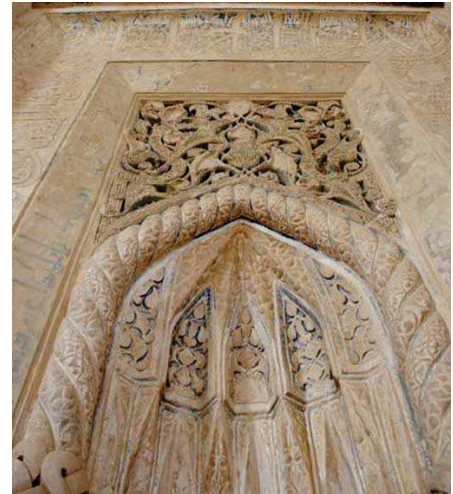
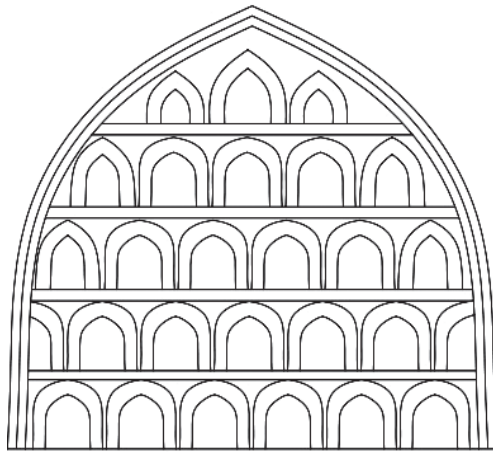
منتظم است.

پیش از دوره ایلخانی، در تعداد معدودی از ابنیه سلجوقی از خطوط غیر از کوفی، در کتیبه‌نویسی استفاده شده؛ اما کاربرد کتیبه‌های غیر از کوفی با خطوط سیال و ترکیب خطوط با نقوش اسلیمی و نقوش پیچیده در زمینه کتیبه، در دوره ایلخانی رواج یافت و منجر به شکل‌گیری کتیبه‌های خاص «ثلث مسلسل» یا «ثلث ایلخانی» شد (شکفته، ۱۳۹۱: ۱۸۶) (تصویر ۱۹، بالا). در کتیبه ۲ چهارصفه غلامحسین نادری، خط ثلث خطایی به کار برده شده؛ اما زمینه کتیبه، ساده و عاری از نقش و نگار است (تصویر ۱۹، پایین).

طرح گره‌ای با هندسه غیر منتظم، در لچکی این کتیبه وجود دارد؛ که با نگاره گیاهی ناقصی در حاشیه خود، تلفیق شده‌است (تصویر ۲۰، راست). نمونه کاربرد گره هندسی «پنج تند» روی زمینه گیاهی، در لچکی محراب پیربکران نیز مشاهده می‌شود (تصویر ۲۰، چپ).

با وجود تحول تکنیک مقرنس در دوره سلجوقی و کاربرد آن در گوشه‌سازی گنبد و به عنوان تزئین در محراب‌های آجری، اما کاربرد آن در محراب‌های گچی در دوره ایلخانی رواج پیدا کرد (شکفته، ۱۳۹۱: ۹۱) (تصویر ۲۱، بالا). در کتیبه ۲ نیز اجرای مقرنس در شبه ستون‌ها و بخش میانی کتیبه به چشم می‌خورد. مقرنس بخش میانی این کتیبه نیز، از آن‌جا که به واسطه حجاری ساخته شده، جزء تزئینات محسوب می‌شود (تصویر ۲۱، پایین).

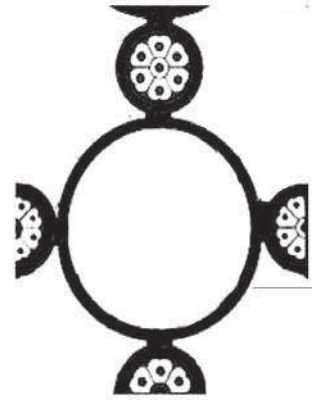
نقش اشیاء در کتیبه ۲ به ترکیب مشکات با گره حلقه اتصال است (تصویر ۲۲، بالا: راست). از نمونه‌های مشابه این نگاره، در محراب مسجد میمه ملاحظه می‌شود (تصویر ۲۲، بالا: چپ). گره حلقه اتصال در

تصویر ۲۱، راست. مقرنس گچی در بخش میانی محراب مسجد جامع اشترجان، مأخذ: Ulf: ۷، چپ. طرح خطی مقرنس شبه ستون و بخش میانی کتیبه ۲، مأخذ: نگارندگان.

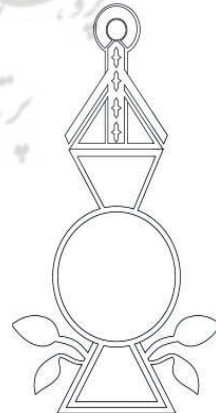
به کار رفته است (تصویر ۲۵ وسط). نمونه مشابه گره کتیبه ۴ (تصویر ۲۵ بالا)، در زیر طاق سرسرای گنبد سلطانیه دیده می‌شود (تصویر ۲۵ پایین).

در کتیبه شماره ۴، طرحی از انار با نقوش اسلیمی ایجاد شده است. نقش گل نیلوفر و موتیف گیاهی دیگری نیز در این کتیبه موجود است (تصویر ۲۶، راست). استفاده از نقش میوه انار از مشخصه‌های بارز گچ‌بری دوران ساسانی است؛ با این تفاوت که در آن دوران از شکل طبیعی این نقش استفاده می‌شده اما نمونه کتیبه ۴، شکل انتزاعی دارد (تصویر ۲۶، چپ).

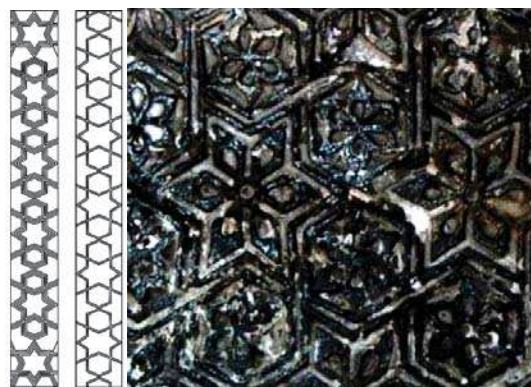
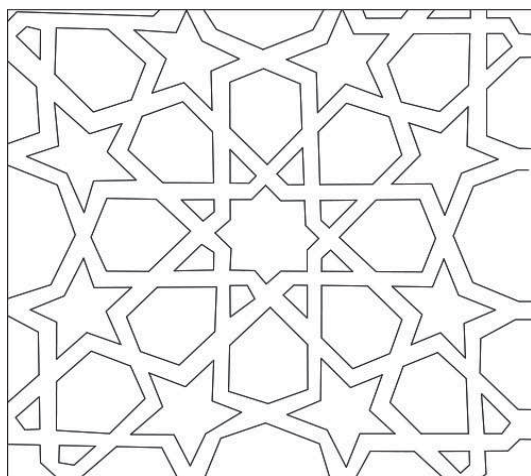

بحث

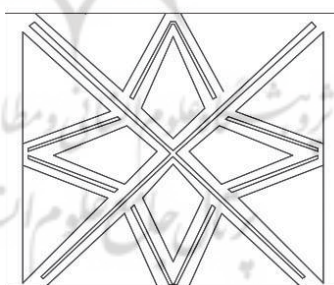
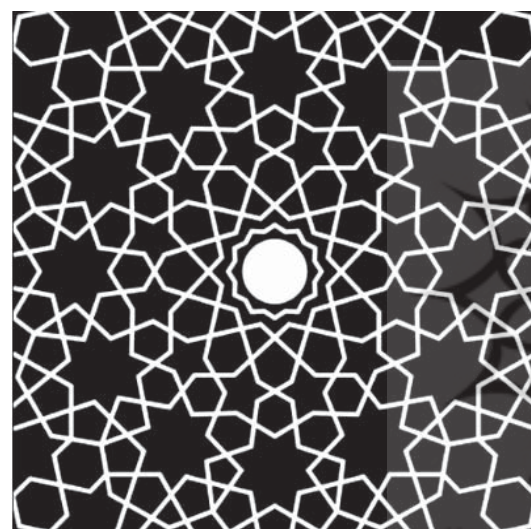
بررسی کالبد کتیبه‌های گچ‌بری چهارصفه‌های روستای دوسیران نشان می‌دهد که هندسه آن‌ها در سه دسته مستطیل افقی سطر بندی شده در کتیبه سردر؛ مستطیل‌های عمودی کادربندی شده سه و چهاربخشی، با طاق‌نمای میانی و حاشیه‌هایی از اسلیمی یا خط‌نگاره در کتیبه‌های ۱ و ۲ و لوح‌های مربعی مکمل و انتظام‌یافته بر اساس قطرهای کتیبه و نقوش هندسی، قابل تقسیم است. همچنین بررسی محتوایی آن‌ها و مقایسه‌های صورت گرفته میان این کتیبه‌ها و نمونه‌های مشابه در تاریخ کشور، نشان می‌دهد که این کتیبه‌ها از نظر محتوایی و موتیف‌های به‌کاربرده شده، مشابهت زیادی با ابنیه شاخص هم‌دوره خود دارند. چرا که در کتیبه‌های ۱ و ۲، ویژگی‌های شاخص گچ‌بری ایلخانی نظیر کاربرد گسترده و متنوع تکنیک لانه زنبوری در نژئینات گچ‌بری، استفاده زیاد از گره هندسی به عنوان تزئین در گچ‌بری، کاربرد انواع خط غیر از کوفی نظیر ثلث با شکل سیال و

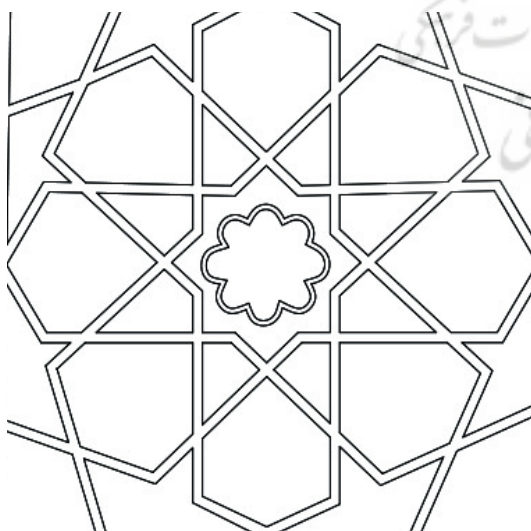
تصویر ۲۲، بالا: راست. نقش ترکیبی مشکات و گره حلقه اتصال در کتیبه ۲، مأخذ: نگارندگان. بالا: راست. نقش مشکات در محراب سنگی مسجد میمه (قرن پنجم هجری)، مأخذ: Ulf: ۸، پایین: راست. گره حلقه اتصال ستون محراب مسجد جامع هفتشویه (ایلخانی)، مأخذ: نقیب اصفهانی و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۱. پایین: چپ. نقش گره حلقه اتصال و گل لوتوس در گچ‌بری‌های مسجد سیمره، دوره ساسانی، مأخذ: مبینی و همکاران، ۱۳۹۷، ۶۷.

تصویر ۲۳، بالا: راست: نقش گره شش و شمشه در قاب‌بندی کتیبه‌های ۱ و ۲، مأخذ: نگارندگان. بالا چپ و پایین: تصویر و طرح خطی گره شش و شمشه در محراب گچ‌بری صومعه بایزید بسطامی، دوره ایلخانی، مأخذ: صالحی کاخکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۷.

تصویر ۲۴، بالا: کتیبه کاخ کیش حاوی نقوش پالم‌ت در حاشیه، مأخذ: واثق عباسی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۲. پایین: نقوش هندسی و گیاهی کتیبه ۴، مأخذ: نگارندگان.

تصویر ۲۵، بالا: طرح خطی گره و شمشه کتیبه ۴، مأخذ: نگارندگان. وسط: طرح خطی گره هشت و دوازده محراب گچ‌بری مسجد جامع ارومیه، مأخذ: صالحی کاخکی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۲. پایین: طرح خطی گره زیرطاق سرسرای گنبد سلطانیه، مأخذ: نگارندگان.

نرم در کتیبه‌ها، اولین نمونه‌های مقرنس گچی، استفاده زیاد از نقش گل شاه عباسی و روزت و آراستگی و ظرافت بسیار در گچ‌بری را دارا می‌باشند. همچنین این کتیبه‌ها خصوصیتی از گچ‌بری دوران ساسانی و اوایل دوران اسلامی مانند استفاده از نقش طبیعی گیاهان را نیز دارا هستند.

در کتیبه‌های ۳ و ۴ که روی تویزه‌ها اجرا و تکرار شده‌اند، علاوه بر محتوی، انتظام هندسیشان نیز مشابه برخی از لوح‌های گچی کاخ‌های ساسانی است. استفاده

تصویر ۲۶، راست. موتیف انار (۱)، نقش گیاهی (۲) و گل نیلوفر (۳) در کتیبه ۴، مأخذ: نگارندگان. چپ. نقش انار در کاخ تیسفون، مأخذ: مبینی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳.

از طرح انار و گل نیمه واقعی و طرح مشابه پالمت در این کتیبه‌ها یادآور گچ‌بری ساسانی است و در کنار این موارد گره‌های هندسی به عنوان تزئین و شکل‌دهنده اصلی در این کتیبه‌ها، مورد استفاده قرار گرفته‌است. لازم به ذکر است موتیف‌های به کار رفته در کتیبه‌های چهارصفه‌های دوسیران، از طرح‌های شاخص تاریخ

هنر کشور هستند. برای مثال از نقوش گل‌های روزت و شاه عباسی، طرح شبیه پالمت، انار، تکنیک لانه‌زنبوری مربوط به قرن چهارم هجری، نقوش مشکات و سرمه‌دان که متعلق به قرون سوم و چهارم هجری هستند و نقوش گره شاخصی نظیر شش و شمس و گره هشت پابزی، در این کتیبه‌ها استفاده شده‌است.

نتیجه

کتیبه‌های گچ‌بری ایلخانی چهارصفه‌های روستای دوسیران، به واسطه شکل ظاهری و سازماندهی و محتوای خاص و همچنین نحوه استقرارشان روی دیوار صفاها و سطح توپزه‌ها، ارزش دوچندانی به عمارت‌های غلامحسین نادری و کهیار دشتی بخشیده‌اند. این کتیبه‌ها شامل پنج شکل متنوع و ۳ الگوی هندسی کلی می‌باشند. گونه اول، کتیبه سردر چهارصفه غلامحسین نادری که مستطیلی ساده و سطر بندی شده و تنها عنصر زینت‌دهنده آن خط نگاره است، می‌باشد. محتوای این کتیبه شامل شعر فارسی از سعدی و عبارات عربی به خط ثلث است. گونه دوم شامل دو کتیبه ۱ و ۲ با هندسه مستطیل عمودی دارای کادر لانه‌زنبوری و یا گره هندسی است که از بخش‌های حاشیه‌های اسلیمی یا کتیبه‌های خطی؛ شبه‌ستون‌ها و طاق‌نمای میانی و نقوش مرکزی طاق‌نما و شبه‌ستون‌ها تشکیل شده‌است. گونه سوم نیز شامل دو کتیبه ۳ و ۴ به شکل مربع است که نگاره‌ها و هندسه کلی آن‌ها، یادآور لوحه‌هایی از دوران ساسانی است. این دو کتیبه به وسیله گره‌ها و نقوش هندسی منطبق بر قطرهایشان، سازماندهی شده‌اند. محتوای کتیبه‌های داخل بنا شامل نگاره‌ها متنوع گیاهی نظیر نقوش اسلیمی و ختایی، طرح مشابه پالمت، انار، نقوش سه برگی، گل‌های روزت و شاه عباسی و نیلوفر؛ نقش ترکیبی مشکات و سرمه‌دان با گره حلقه اتصال و غنچه‌های واقعی؛ گره‌های هندسی منتظم نظیر شش و شمس و هشت پابزی و گره‌های غیرمنتظم و نقش شمس؛ طرح مقرنس در شبه‌ستون‌های

کتیبه‌های ۱ و ۲ و بخش میانی کتیبه ۲؛ تکنیک لانه‌زنبوری و خط‌نگاره ثلث می‌باشد. لازم به ذکر است که در کتیبه‌های داخل بنا، کتیبه خطی تنها در کتیبه ۲ وجود دارد و شامل دو کتیبه با متن «لا اله الا الله» و حدیث نبوی است. استفاده از طرح طبیعی گیاهان و نگاره‌های شبه پالم‌ت و انار نیز یادآور گچ‌بری ساسانی است؛ با این تفاوت که در دوره ساسانی از شکل طبیعی انار استفاده می‌شده اما در کتیبه ۴، نقش انار به صورت انتزاعی از تلفیق با عناصر اسلیمی ایجاد شده است. در نهایت از بررسی‌ها و مقایسه‌های صورت گرفته این نتیجه حاصل شد که کتیبه‌های چهارصفه‌های روستای دوسیران، به علت داشتن نگاره‌های پرکاربرد و مهم تاریخ هنری ایران نظیر اسلیمی‌ها و ختایی‌ها، گل‌ها، گره‌ها و اشیاء شاخص که عمدتاً ریشه در دوره ساسانی و اوایل اسلامی داشته و ویژگی‌های بارز گچ‌بری ایلخانی، سیر هنری کشور از اواخر دوره ساسانی تا دوره ایلخانی را به طور قوی نشان می‌دهند. مشخصات ظاهری و ریشه‌آبی نگاره‌های این کتیبه‌ها و نمونه‌های تطبیق داده شده، گواهی بر این ادعا است. چرا که علی‌رغم وجود تداوم و ارتباط هنری در تاریخ گچ‌بری کشور، برخی ویژگی‌های هنری مخصوص برهه خاصی از تاریخ هستند و در دوره‌های بعدی کم‌تر مورد توجه قرار می‌گیرند. اما در کتیبه‌های چهارصفه‌های روستای دوسیران ویژگی‌های شاخص گچ‌بری دوره‌های متعدد هنر کشور اعم از مشابهت‌ها و تفاوت‌های آن‌ها، به شکل قابل توجهی در کنار هم نشان داده شده است.

منابع و مأخذ

- اسناد اداره میراث فرهنگی شهرستان کازرون، ۱۳۸۶.
- تقوی‌نژاد، بهاره. ۱۳۹۶. بررسی تزئینات گیاهی و هندسی محراب‌های گچ‌بری مجموعه آرامگاهی تربت شیخ جام، نگارینه هنر اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۳: ۱۷۳۱-.
- حقیق‌نژاد، شبنم؛ معقولی، نادیا و حقایق، مهدی. ۱۳۹۷. شناسایی کارکردهای معناگرایانه تزئینات گچ‌بری چله‌خانه خانقاه بایزید بسطامی، نگره، دوره ۱۳، شماره ۴۷: ۱۱۱۱۲۹-.
- دهخدا، علی اکبر، ۱۳۹۰، لغت‌نامه، تهران: دانشگاه تهران. www.noorlib.ir بازیابی شده در تاریخ ۲/۱۰/۱۳۹۹.
- رجایی باغسرخ، سید امیر و حلیمی، محمدحسین. ۱۳۸۸. ارتباط نگاره و خط نگاره در ترکیب‌بندی کتیبه محراب بقعه پیربکران، نگره، دوره ۴، شماره ۱۱: ۱۷-۴.
- شکفته، عاطفه. (۱۳۹۱). ویژگی‌های بصری شاخص تزئینات گچ‌بری معماری عصر ایلخانی، مطالعات معماری ایران، سال اول، شماره ۲: ۷۹-۸۰.
- شکفته، عاطفه و صالحی کاخکی، احمد. ۱۳۹۳. شیوه‌های اجرایی و سیر تحولات تزئینات گچی معماری ایران در قرون هفتم تا نهم هجری، نگره، دوره ۹، شماره ۳۰: ۶۳۸۱-.
- صالحی کاخکی، احمد و تقوی‌نژاد، بهاره. ۱۳۹۵. پژوهشی بر آرایه‌های هندسی محراب‌های گچ‌بری دوره ایلخانی در ایران، پژوهش‌های معماری اسلامی، سال چهارم، شماره ۱۰: ۷۷۹۵-.
- عزیمی، مریم. ۱۳۹۷. آرشیو شخصی.
- عشایری، نادیا و وثیق، بهزاد. ۱۳۹۹. گونه‌شناسی چهارصفه‌های تاریخی روستای دوسیران، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۹، شماره ۱۶۹: ۶۱۷۲-.
- کریمیان، حسن و احمدی، عباسعلی. ۱۳۹۶. گونه‌شناسی تزئینات منازل روستایی اصفهان در عصر قاجار، نگره، دوره ۱۲، شماره ۴۱: ۶۷۷۹-.
- کیانی، محمدیوسف. ۱۳۷۷. تاریخ هنر معماری ایران در دوره اسلامی، چاپ دوم، تهران: سازمان مطالعه و

تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
مبینی، مهتاب و شافعی، آزاده. ۱۳۹۴. نقش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر ساسانی (با تأکید بر نقوش برجسته، فلزکاری و گچ‌بری) (جلوه هنر، دوره ۷، شماره ۱۴: ۴۵-۶۴).
مبینی، مهتاب؛ شاکرمی، طیبه و شریفی‌نیا، اکبر. ۱۳۹۷. بررسی تطبیقی تزئینات گچ‌بری مسجد سیمره با مسجد نه گنبد بلخ و سامرا از دوره عباسی، هنرهای زیبا، دوره ۲۳، شماره ۱: ۶۱-۷۲.
موسوی حاجی، سید رسول؛ رستمی، هوشنگ و مهرآفرین، رضا. ۱۳۹۸. پژوهشی بر شاخص‌ترین نقوش نمادین گیاهی در گچ‌بری‌های دوره ساسانی، جامعه‌شناسی تاریخی، دوره ۱۱، شماره ۲: ۳۱۷-۳۴۰.
نقیب‌اصفهانی، شادی؛ ناظری، افسانه و پدram، بهنام. ۱۳۹۷. مطالعه تناسبات، ساختار نقش‌مایه‌های محراب مسجد جامع هفتشویه، نگره، دوره ۱۳، شماره ۴۵: ۱۷-۴.
واثق عباسی، زهیر؛ مهرآفرین، رضا و موسوی حاجی، سید رضا. ۱۳۹۸. تحلیل، گونه‌شناسی و تاریخ‌گذاری گچ‌بری‌های کاخ کوه خواجه، مطالعات هنر اسلامی، سال ۱۵، شماره ۳۵: ۲۳۳-۲۶۱.
ویلبر، دونالدن. ۱۳۴۶. معماری اسلامی دوره ایلخانان، ترجمه عبدالله فریار، چاپ اول، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

URL 1: https://www.instagram.com/p/B6c8hi2BKgExGC2aQpOt2xpII4nIyqYo3_2QTo0/?igshid=1xaacthj33g06 (access date: 2019/12/28).

URL 2: <http://isfahan.irib.ir> (access date: 2021/01/23).

URL 3: <http://sassanids.com> (access date: 2021/01/23).

URL 4: <https://persiadigest.com/fa/uploads/gallery/1543656367.jpg> (access date: 2020/04/23).

URL 5: <https://amordadnews.com/44505/> (access date: 2021/01/23).

URL 6: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/Detail_of_Kermani_Mosque_in_Sheikh_Ahmad_Jami_Tomb_in_Torbat-e_Jam.jpg (access date: 2020/04/20).

URL 7: http://artistway.ir/sites/default/files/images/blog_uploads/7.jpg (access date: 2021/01/23).

URL 8: <http://irannationalmuseum.ir/fa/wp-content/uploads/2020/05/3286.jpg> (access date: 2020/05/15).

- Kiani, Mohammad Yousof. 1998. Iranian Architecture of the Islamic Period. 2, Tehran: Samt Publishing Company.
- Mobini, Mahtab., Shafei, Azadeh. 2016. The role of mythological and Sacred Plants in Sassanid Art (With emphasis on relief, metalworking and stucco). *Glory of Art (Jelve-y Honar) Alzahra Scientific Quarterly Journal*, 7(2): 45-64.
- Mobini, Mahtab., Shakarami, Tayebeh., Sharifinia, Akbar. 2018. Comparative Study of Stucco Decorations of Seymareh Mosque, Noh Gonbad Mosque of Balkh, and Samarra from Abbasid Period. *Honar-Ha-Ye-Ziba: Honar-Ha-Ye-Tajassomi*, 23(1): 61-72.
- Mousavi haji, Seyd Rasoul., Rostami, Houshang., Mehrafarin, Reza. 2020. Research on the most prominent Symbolic Plant Figures in Sassanid. *MJSS*, 11(2): 317-340.
- Naghieb Esfahani, Shadi., Nazeri, Afsaneh., Pedram, Behnam. 2018. Study proportion, structure and motifs of mosques Haftshouyeh altar. *Negareh Journal*, 13(45): 4-17.
- Rajaei Baghsorkhi, Amir., Halimi, Mohammad Hossein. 2009. Link Between Image and Line Art in the Inscription of the Mihrab of the Pirbakran Tomb. *Negareh* (11): 5-17.
- Salehi Kakhki Ahmad., Taghavi Nejad Bahareh. 2016. The Study of Geometric Motifs of Plaster Altar of Ilkhanid Period in Iran. *Iran University of Science & Technology*, 4(1): 77-93.
- Shekofte, Atefeh. 2013. The Most Significant Visual Characteristic in Stucco Decorations, Ilkhanid Architecture of Iran. *Journal of Architecture Studies*, 1(2): 79-98.
- Shekofte, Atefeh., Salehikakhki, Ahmad. 2014. Techniques and Changes of Stucco Decorations in Iranian Architecture from 7th to 9th Century Hijry Qamari. *Negareh Journal*, 9(30), 63-81.
- Taghavi Nejad, Bahareh. 2017. The Study of the Plant and Geometric Decorations of the Stuccoed Mihrabs of the Tomb of Torbat-e Sheikh-e Jam. *Negarineh Islamic Art*, 4(13): 17-3.
- URL 1: https://www.instagram.com/p/B6c8hi2BKgExGC2aQpOt2xpII4nIyqYo3_2QTo0/?igshid=1xaacthj33g06(access date: 2019/12/28).
- URL 2: <http://isfahan.irib.ir>(access date: 2021/01/23).
- URL 3: <http://sassanids.com>(access date: 2021/01/23).
- URL 4: <https://persiadigest.com/fa/uploads/gallery/1543656367.jpg>(access date: 2020/04/23).
- URL 5: <https://amordadnews.com/44505/>(access date: 2021/01/23).
- URL 6: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d0/Detail_of_Kermani_Mosque_in_Sheikh_Ahmad_Jami_Tomb_in_Torbat-e_Jam.jpg(access date: 2020/04/20).
- URL 7: http://artistway.ir/sites/default/files/images/blog_uploads/7.jpg(access date: 2021/01/23).
- URL 8: <http://irannationalmuseum.ir/fa/wp-content/uploads/2020/05/3286.jpg>(access date: 2020/05/15).
- Wilber, Donald. N. (1967). *The Architecture of Islamic Iran in the Ilkhanid Period*. Translated by Abdollah Faryar. Teheran: Translating and Publishing Books Agency.

and creative co-existence between plaster, marble and brass. In addition, the mihrab typifies the beautiful marriage of all methods of decoration, especially geometry, floriation, calligraphy. The main roll of mihrab and its decoration became a mainstream in aesthetic orientation in Iranian art and architecture that spread to numerous architectural types such as schools to houses. One of the types of secular architecture is the house. Therefore, in order to evaluate this hypothesis and find the answer to the question: In what period are Chohar-soffeh decorations of Dosiran village rooted? the authors attempted to gather the information about Dosiran's Chohar-soffeh houses and their decorations, and then examined the characteristics of these decorations and index samples similar to them in the history of the country and finally made a comparative comparison of the physical content of these samples. The research method includes survey, analytical-descriptive and interpretive-historical methods. Research data were obtained through field surveys, personal observations, and library documents. The research tool is logical inference and comparative comparison based on Carry-Walk-Method. Finally, it was concluded that two types of these inscriptions have a body similar to the plaster altars of the Ilkhanid period and in terms of content have the salient features of the plasterwork of this period; nevertheless, works of art combining the late Sassanid and early Islamic periods can also be seen in the drawings of all these inscriptions. The ornaments of Dosiran's Chohar-soffehs, due to their appearance, organization and special content, as well as the way they are placed on the walls of the plates and the level of rib vaults, have given double value to the mansions of Gholam Hossein Naderi and Koohyar Dashti. These inscriptions include five different shapes and three general patterns. From the studies and comparisons, it was concluded that the Dosiran's Chohar-soffehs strongly show the artistic course of the country from the late Sassanid period to the Ilkhanid period due to having well-known and important designs in the art history of Iran such as arabesques and Khataee motifs, flowers, knots (Gereh) and significant objects, which are mainly rooted in the Islamic period, as well as representing distinctive features such as great similarity to the valuable and sacred pattern of the altar in Islamic art and architecture, indicative features of Ilkhanid altars, using similar motifs to widely used motifs of the Sassanid era, the application of the natural form of plants and important techniques such as Muqarnas and honeysuckle (Laneh Zanbouri) ornament. The appearance and origins of the drawings of these inscriptions and the adapted examples are evidence of this claim; because despite the existence of continuity and artistic connection in the history of the country, some artistic features are specific to a particular period of history and are less considered in later periods. However, in Dosiran's Chohar-soffehs, the characteristics of the bedrock of several periods are shown together.

Keywords: Decorations, Ilkhanid Plaster Decoratrion, Dosiran , Chohar Soffehs, Fars, Islamic Architecture

References: Ashayeri, Nadia., Vasigh, Behzad. 2020. The Typology of Chohar-Sofeh Houses of Dosiran Village. *JHRE*, 39(169): 61-72.

Azmi, Maryam. 2018. Personal archive.

Dehkhoda, Ali Akbar. 2011. *Loghat- nameh*. Tehran: Tehran University Publishing. At: www.noorlib.ir, access date: 2021/01/21.

Documents of Kazeroun Cultural Heritage Office, 2007.

Haghighnejad, Shabnam., Maghuly, Nadia., Haghayegh, Mahdi. 2018. Identifying the Semantic-oriented Functions of Stucco Decorations in Chelleh-Khaneh at Khanqah of Bayazid Bastami. *Negareh Journal*, 13(47): 111-129.

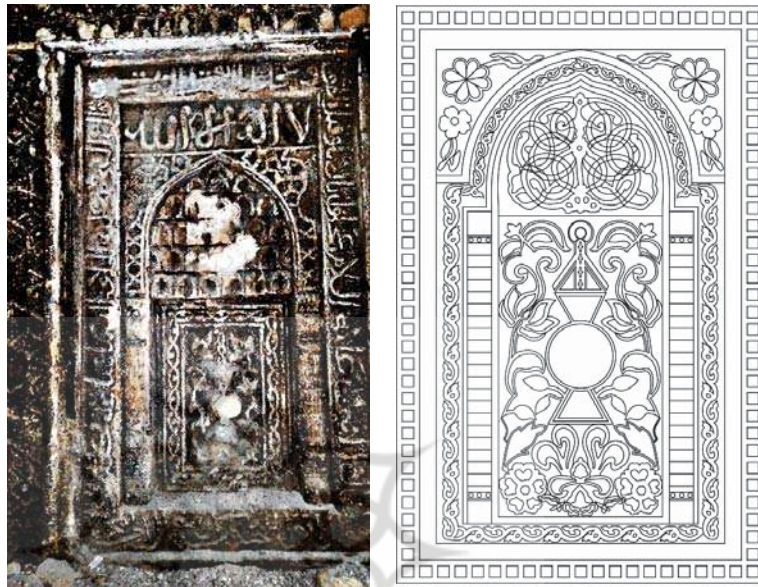
Karimian, Hasan., ahmadi, Abas Ali. 2017. Typology of Rural Home Decorations of Esfahan in Qajarid Era. *Negareh Journal*, 12(41): 67-79.

Recognition of Origins of Plaster Decorations of Chohar-Soffehs in Dosiran Village (Fars Province)

Nadia, Ashayeri, MA in Architecture, Department of Architecture and Urbanization, Jundi-Shapur University of Technology, Dezful, Iran

Behzad Vasigh (Corresponding Author), Faculty Member, Department of Architecture and Urbanization, Jundi-Shapur University of Technology, Dezful, Iran

Received: 2021/04/14 Accepted: 2021/07/07

Some of the most impressive displays of delicate plaster work can be found when we look up in a space in Islamic Iranian architecture. Plaster is an ideal medium for decorative work, because it can take fine detail. It is also versatile: plaster can be formed into ornate, multi-layered ceiling medallions, intricate friezes replete with scrolls and swags, or long runs of coved cornice work. Plaster can be cast, shaped, carved, sculpted, sanded, or cut. When Islam opened a new view to art philosophy, it affected the ornament style in Iranian architecture. If one had to choose the defining material of Muslim culture, it would, without a doubt, be stucco. In contemporary history, plaster has been considered a relatively poor material, probably due to its lack of application in heavy duty building work, its easy handling and the simple process it takes to transform it from rock mineral. But, human dexterity, particularly that of Muslim artisans, helped to produce designs in stucco, and numerous buildings decorated with that technique have survived for us to admire. Architectural decoration has been one of the most resilient of the Islamic arts. The partial and more often overall decoration of buildings has been a characteristic feature of Islamic architecture from the eighth century onwards. Religious monuments as well as secular complexes have been decorated with an array of styles and techniques that reflected the multiplicity of Muslim societies and their cultural expressions. The importance given to decorating one's built environment has also been applied to temporary settlements such as tented encampments. Islamic plasterwork covers almost every single surface of walls, arches, vaults and ceilings, gaining an almost textile-like quality through their intricate ornament and vibrant palette of colours. Its almost overwhelming appearance is the result of the interconnection and superimposition of different ornamental elements: calligraphic inscriptions, geometric lazo. The interior decorations are centered on the mihrab. In fact, one can find almost all elements and methods of decoration on and around this symbolic place. There is a harmonious